

Голові Разової спеціалізованої вченої ради ДФ 17. 051.109

Запорізького національного університету,

доктору юридичних наук, доценту,

Верлос Н.В.

Р Е Ц Е Н З І Я

доктора юридичних наук, професора

Пирожкової Юлії Володимирівни

на дисертаційну роботу Клімова Богдана Вікторовича на тему:

**«Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за
спеціальністю 081 Право**

Актуальність обраної теми. Спорт - одна з найважливіших сфер суспільного життя, одна з основ збереження і зміцнення здоров'я населення, засіб підвищення життєстійкості, оптимізму, працездатності людей. Сучасна спортивна політика багатьох розвинених держав світу побудована на розумінні того, що спорт - це галузь людської діяльності, яка цікавить громадян і має величезний потенціал для їх об'єднання, незалежно від віку чи соціального походження. Спортивна індустрія включає різноманітні види діяльності по всьому світу (теніс, волейбол, баскетбол, хокей тощо), але ніщо за популярністю не наближається до футболу. В сучасному світі футбол є глобальним видом спорту, об'єктом інтересу для тисяч глядачів, уболівальників, спортом номер один. Футбол ХХІ століття - це не просто спортивно-видовищний захід, але й соціальний феномен, який може бути засобом вираження національної ідентичності, культурного різноманіття та соціальної солідарності, платформою для діалогу між різними народами та групами. За даними Союзу європейських футбольних асоціацій (УЄФА), 82% дорослих європейців в тій чи іншій мірі цікавляться футболом, а 25% – «дуже зацікавлені».

Невід'ємною частиною сучасного футболу є футбольні фанати з яскраво вираженою субкультурою (ультрас, карлани, скарфери та ін.) та найбільш радикально налаштовані хулїс (або hooligan's), які надають пріоритет протиправним насильницьким діям як під час матчу, так і поза межами стадіону у навколофутбольних сутичках. Футбольні фанати з року в рік стають більш організованими, активними, намагаються диктувати футбольним клубам свої умови, мають підтримку від політичних партій, громадських організацій, при цьому їхні дії часто супроводжуються діями пов'язаними із умисним посяганням на громадську безпеку, грубим порушенням громадського порядку та вираженням неповаги до суспільства. В сучасних кримінологічних дослідженнях акцентується увага на збільшенні масштабів даного явища, посиленні інтенсивності протиправних дій футбольних хулїганів, їх консолідації в неформальні об'єднання кримінальної спрямованості, створення особливого різновиду кримінальної субкультури, що грає роль одного з криміногенних чинників. У зв'язку з цим останнім часом відбувається активізація дисертаційних досліджень, присвячених розслідуванню хулїганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів, розслідуванню злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників. При цьому, не зважаючи на розмаїття наукових праць, не применшуючи здобутки їх авторів, необхідно зазначити, що і до цього часу залишалася невирішеною низка важливих питань, по-перше, пов'язаних із питаннями комплексного вивчення феномену футбольного хулїганства, критичного аналізу існуючих наукових підходів до розгляду передумов виникнення футбольного хулїганства як соціального феномену та субкультури, по-друге, бракує праць, присвячених дослідженню криміналістичної характеристики футбольного хулїганства як вірогідної моделі події для удосконалення діяльності органів досудового розслідування, підрозділів кримінальної поліції НПУ. **З огляду на зазначене, тема дисертаційного дослідження Б.В. Клімова є актуальною та має чітко визначений праксеологічний аспект.** Також, актуальність даної

дисертації підтверджується її приналежністю до планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020-2025 роки. Зазначене дисертаційне дослідження корелюється із Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 р. № 454.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертація Клімова Б.В. характеризується системним підходом до предмету дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Структура повністю відповідає цілям і завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми, визначені автором. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується критичним аналізом наявних використаних джерел, вітчизняного та міжнародного законодавства, статистичних матеріалів та матеріалів судово-слідчої практики. Доведеність наведених дисертантом висновків базується на грамотному використанні сукупності методів і прийомів наукового пізнання, що забезпечило комплексний підхід та дозволило досягти поставленої мети, всебічно дослідити концептуальні завдання та отримати обґрунтовані результати. Автором використані загальнонаукові та спеціальні методи вивчення концептуальних положень окремої видової методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Зокрема, застосування системно-структурного підходу дозволило визначити елементи криміналістичної характеристики злочину, класифікувати їх та визначити між ними кореляційні зв'язки (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4); застосування статистичного і соціологічного методів - проаналізувати слідчу й судову практику розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, узагальнити результати анкетування працівників правоохоронних органів (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1). За допомогою формально-юридичного методу було обґрунтовано висновки й

пропозиції удосконалення норм взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами, а також з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень (підрозділ 2.3). Застосування документального методу дозволило конкретизувати прогалини у тактичному забезпеченні проведення окремих слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій (підрозділи 3.1, 3.3).

Мета дисертаційного дослідження полягає в розробці методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Відповідно до поставленої мети автором було вирішене коло взаємопов'язаних задач, а саме: охарактеризовано особу футбольного вболівальника, який вчинює хуліганство; систематизовано типові способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства; розкрито зміст обстановки та визначено слідову картину хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; виокремлено криміналістично вагомі ознаки особи потерпілого; визначено основні шляхи виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками; класифіковано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками та розроблено алгоритми дій слідчого (дізнавача), спрямованих на їх вирішення; визначено особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; розкрито організаційно-тактичні особливості проведення слідчого огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; визначено організаційні і тактичні особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; охарактеризовано форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Відповідною гарантією достовірності та теоретичної обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих автором є вірно

поставлена мета та завдання дослідження, логіка викладеного матеріалу. Виходячи з аналізу основної частини дисертації, мета дисертації в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею, основні положення і висновки якої мають відповідний ступінь **наукової новизни**, яка полягає у тому, що дисертаційне дослідження має цікаві пропозиції, які доповнюють існуючі позиції науковців або по-новому надають вирішення існуючих основ розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – для подальшого удосконалення методики виявлення й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень на базі сформульованих теоретичних положень, висновків та рекомендацій;

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Тактика і методика розслідування окремих злочинів», «Техніко-криміналістичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності», а також при підготовці підручників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні практичних занять з криміналістики;

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють питання розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

– *практичній діяльності* – для удосконалення діяльності органів досудового розслідування, підрозділів кримінальної поліції НПУ.

Отже, дисертація може виступати теоретичною основою для проведення подальших науково-прикладних досліджень методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Висновки та рекомендації, що

сформовані автором, можуть бути враховані при вдосконаленні чинного законодавства України.

Структура дисертації дозволила автору повною мірою охопити об'єкт і предмет дисертаційного дослідження. Справляє позитивне враження джерельна база роботи, що свідчить про системне й ґрунтовне опрацювання проблематики, високий рівень наукової підготовки здобувача. Наукові положення та рекомендації є достатньо аргументованими, базуються на ґрунтовному аналізі значного масиву офіційних статистичних матеріалів та судово-слідчої практики, а також на аналізі фундаментальних праць вчених-юристів, накопичених у сфері кримінального права, кримінології та криміналістики.

У вступі Клімовим Б.В. здійснюється обґрунтування вибору теми дослідження, доведена її актуальність; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, надано відомості щодо апробації, а також щодо кількості публікацій, у яких відображено основні положення дисертаційного дослідження.

У першому розділі дисертації проаналізовано теоретико-методологічні підходи вчених-криміналістів до конструювання поняття криміналістичної характеристики як основи побудови ефективних методик розслідування кримінальних правопорушень; обґрунтовано структуру та проаналізовано найбільш значущі елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками: особу футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, спосіб, обстановку та слідову картину, особу потерпілого (зокрема, вперше охарактеризовано криміналістичні ознаки юридичних осіб потерпілих на рівні з фізичними особами-потерпілими від досліджуваних видів кримінальних правопорушень).

У другому розділі дисертації охарактеризовано організаційні основи початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними

вболівальниками: проаналізовано та класифіковано типові слідчі ситуації, визначено особливості взаємодії слідчого (дізнавача) з оперативними підрозділами під час розслідування.

У третьому розділі дисертації розглянуто організаційно-тактичні особливості окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, зокрема, розкрито особливості проведення слідчого огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, виокремлено й охарактеризовано особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків, а також визначено форми використання спеціальних знань під час розслідування хуліганств, вчинених футбольними вболівальниками.

Завершується дисертація розгорнутими **висновками**, у яких наведено теоретичне узагальнення вирішеного наукового завдання щодо обґрунтування та розроблення методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Висновки дисертації є цілісними та логічно обґрунтованими, відповідають меті та завданням дослідження й містять важливі теоретичні та практичні положення щодо оптимізації організаційно-тактичних засад розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертації, варто вказати, що за характером і змістом розкритих питань робота є новітнім комплексним системним дослідженням, в якому, з урахуванням положень чинного законодавства, міжнародно-правових стандартів і правозастосовчої практики, здійснено комплексний аналіз елементів криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, систематизовано типові способи вчинення футбольними вболівальниками хуліганства, та визначено основні шляхи виявлення хуліганства, що вчиняється футбольними вболівальниками, окреслено специфіку та проблеми початкового

етапу розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, визначено шляхи підвищення результативності та тактичні особливості огляду та допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Ознайомлення із науковим дослідженням дає підстави стверджувати, що основні положення і висновки, які виносяться здобувачем на захист, мають відповідний високий ступінь наукової новизни. Дисертаційне дослідження має обґрунтовані та достовірні наукові висновки, які доповнюють існуючі позиції науковців або по-новому надають вирішення існуючих проблем у досліджуваній сфері із акцентом на потреби реального часу, особливості національних державотворчих та правотворчих процесів.

Отже, дисертація може виступати теоретичною основою для проведення подальших науково-прикладних досліджень для удосконалення методики виявлення й розслідування досліджуваної категорії справ. Висновки та рекомендації, що сформовані автором, можуть бути враховані при вдосконаленні чинного законодавства України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації відображено в 8 наукових публікаціях, з них чотири наукові статті у журналах та наукових фахових виданнях, включених МОН України, до переліку наукових фахових видань з юридичних наук категорії «Б», а також 4 тези доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях. Таке представлення результатів наукової роботи є цілком достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації. Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертаційного дослідження, характер статей здобувача, в яких відображено положення дисертації і результати

проведених досліджень, повною мірою вказують, що дисертація пройшла належну апробацію та є самостійною науковою працею, що має завершений характер. У тексті роботи відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого наукового дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі не виявлено випадків привласнення чужих ідей, результатів або висловів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні Клімова Богдана Вікторовича на тему: «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» відсутні порушення академічної доброчесності.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. Відповідний теоретичний рівень даного дисертаційного дослідження та його важливе практичне значення, не виключає можливості зупинитися на деяких зауваженнях.

1. Дисертантом приділено увагу питанням організації і тактики проведення допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (С. 192-208) як найбільш складної та інформативної слідчої дії. При цьому автором цілком справедливо неодноразово наголошено на тому, що її результативність залежить від ефективного застосування тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту з потерпілим (С. 194), свідком (С. 194), підозрюваним (С.198). Не ставлячи під сумнів зазначене, хотілося б щоб у змісті дисертації автор приділив увагу переліку тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту з допитуваним та алгоритмізації їх реалізації при розслідуванні хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

2. У роботі автором цілком слушно наголошується про те, що, враховуючи рівень військової агресії Російської Федерації (з 2014 р. та з 24.02.2022 р.) та військові події, пов'язані із збройним вторгненням на територію України, а, крім того, прогнози військових аналітиків та експертів щодо перманентного перебування України в умовах військових загроз у майбутньому (ракетні обстріли, можливість повторного військового вторгнення після перемоги України у війні й ін.), можна передбачити, що державна Стратегія розвитку фізичної культури і спорту, яка була затверджена до 2028 р. буде змінена у бік мінімізації проведення культурних та спортивно-масових заходів (С. 80). Однак, робота лише б виграла, якщо б дисертант вказав, які заходи, спрямовані на мінімізацію негативних явищ, пов'язаних із спортивним, в тому числі футбольним хуліганством, доцільно передбачити при оновленні Стратегії.

Висновок. Дисертація на тему «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» є завершеним, самостійним дослідженням, у якому отримано нові обґрунтовані результати, що вирішують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для правової галузі знань, та відповідає чинним нормативно-правовим вимогам, що зафіксовані у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44), а її автор – **Клімов Богдан Вікторович** – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний рецензент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності**

Запорізького національного університету

Пирожкова Ю.В.